

Gąssowska, Maja

Najnowsza publikacja źródłowa do historii Rewla (w związku z książką *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510*, wyd. D. Heckmann, *Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz*, t. XXV, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 317 + 1 nlb.)

Przegląd Historyczny 88/3-4, 539-547

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

MAJA GAŚSOWSKA

Najnowsza publikacja źródłowa do historii Rewla

(w związku z książką *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510*, wyd. D. H e c k m a n n, *Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz*, t. XXV, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 317 + 1 nlb.)

Edycja ta stanowi kolejną publikację źródeł, przygotowaną i opracowaną przez Dietera H e c k m a n n a, pracownika Archiwum Pruskiej Spuścizny Kulturalnej w Berlinie, w tym co najmniej trzecią udostępniającą materiały z zasobów średniowiecznych archiwum dawnego miasta Rewla¹. Archiwum to jest jednym z najlepiej zachowanych średniowiecznych archiwów miejskich na obszarze hanzeatyckim i jego systematyczne wykorzystywanie w publikacjach źródłowych zaczęło się już w pierwszej połowie XIX w., począwszy od kwerend dla „Kodeksu dyplomatycznego Inflant, Estonii i Kurlandii”², wydawnictw tematycznych³, poprzez wydawanie źródeł powstałych w kancelarii samego miasta Rewla: ksiąg miejskich⁴, rachunkowych⁵, celnych⁶, przyjęć do prawa miejskiego⁷, missiwów⁸, testamentów obywa-

¹ *Ein Ausgabenverzeichnis für Mauerausbesserungen der Revaler Bürgerstadt von 1388/89*, „Zeitschrift für Ostforschung” t. XXXVII, 1988, s. 175-186; *Das Revaler Kämmererbuch von 1376 bis 1380*, „Zeitschrift für Ostforschung” t. XLI, 1992, s. 186-247; *Die ältesten Satzungen des Junkerhofes und -gartens der Altstadt Königsberg aus dem Jahre 1431*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung” NF t. XLIV, 1995, s. 358-374.

² *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* t. I-XII (1093-1472), Reval-Riga-Moscau 1853-1910; 2. Abt., t. I-III (1494-1510), Riga-Moscau 1900-1914.

³ *Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte in Est- und Livland*, cz. 1. *Danische und Ordenszeit*, t. I-II, wyd. F. G. B u n g e, R. T o l l, Reval 1856-1857; *Livländische Güterurkunden* t. I-II (1207-1545), wyd. H. B r u i n i n g k, N. B u s c h, Riga 1908-1923; *Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage* t. I-III (1304-1472, 1494-1535), wyd. O. S t a v e n h a g e n, A. B a u e r, L. A r b u s o w, Riga 1907-1938.

⁴ *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312-1360)*, wyd. L. A r b u s o w, Reval 1888 (= *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands*, 3.F, t. I); *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360-1383)*, wyd. E. N o t t b e c k, Reval 1890 (= *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands*, 3.F, t. II); *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383-1458)*, wyd. E. N o t t b e c k, Reval 1892 (= *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands*, 3.F, t. III); *Das Revaler Pergament Rentenbuch (1382-1518)*, wyd. A. P l a e s t e r e r, Reval 1930 (= *Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv*, nr 5).

⁵ *Die ältesten Kämmererbücher der Stadt Reval (1363-1374)*, wyd. O. G r e i f f e n h a g e n, Reval 1927 (= *Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv*, nr 3); *Kämmererbuch der Stadt Reval*, cz. 1 (1432-1463), cz. 2 (1463-1507), wyd. R. V o g e l s a n g, Köln-Wien 1976-1983 (= *Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte*, NF, t. XXVII 1-2, XXXII 1-2).

⁶ *Revaler Zollbücher und Quittungen des 14. Jahrhunderts*, wyd. W. S t i e d a, Halle 1887 (= *Hansische Geschichtsquellen*, NF, t. V).

teli Rewla⁹, czy innych¹⁰.

Najnowsza edycja źródłowa Heckmanna dowodzi, że zasoby tego archiwum są nadal dalekie od wyczerpania. Obejmuje ona 173 pozycje opublikowane *in extenso*, opatrzone regestami i opisem źródła, a wydawca przyjął generalnie zasadę włączenia do tego zbioru dokumentów nie publikowanych dotychczas, z czego aż 101 nie pojawiło się w dotychczasowej literaturze nawet w formie regestów, 51 znanych było jedynie z króciutkich regestów w drukowanym katalogu archiwum miasta Rewla¹¹ lub innych wydawnictwach źródłowych. Odstąpił od tej reguły w 21 wypadkach ze względu na małą dostępność wydawnictw, w których zostały zamieszczone (np. „Finlands Medeltidsurkunder”, „Diplomatarium Danicum”, „Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft”). Innym odstępstwem od reguły, czego wydawca jednak nie podnosi, jest pominięcie wszystkich testamentów rewelskich, opublikowanych w formie regestów¹². Być może chodziło o zachowanie różnorodnego charakteru zbioru, który utraciłby po włączeniu doń około 100 testamentów, stanowiących około 1/3 całości. Z drugiej strony Heckmann publikuje kilka dokumentów, które Seeberg - Elverfeldt zamieścił w pierwszym tomie „Rewelskich regestów”¹³, pomijając jednocześnie drugi tom tej edycji¹⁴. Pilny czytelnik zauważy, że większość nigdzie nie notowanych poprzednio dokumentów zawartych w publikacji Heckmanna pochodzi z tzw. Czerwonej Serii (*Rote Serie*) archiwum Rewla; niestety wydawca nie zamieścił żadnych informacji na temat jej składu i zawartości, a cytowane sygnatury archiwalne pozwalają stwierdzić, że do niniejszej edycji trafiła tylko jej część.

Dyskusyjna jest kwestia zakresu chronologicznego wydawnictwa. Najwyraźniej, czego jednak nie stwierdzono *expressis verbis*, edytor potraktował je jako uzupełnienie „Kodeksu dyplomatycznego Inflant, Estonii i Kurlandii”, o czym świadczy końcowa data jego zbioru — rok 1510. Świadomie pominął jednak okres, dla którego kodeks ten ma bardzo dużą lukę — lata 1472-1494, pisząc, że wszy-

⁷ *Das Revaler Bürgerbuch (1409-1624)*, wyd. O. Greiffenhagen, Reval 1932 (=Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv, nr 6).

⁸ *Regesten aus zwei Missivbüchern des 16. Jahrhunderts im Revaler Stadtarchiv*, wyd. G. Hansen, Reval 1895 (=Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands, 3.F, t. IV).

⁹ *Revaler Regesten t. III: Testamente Revaler Bürger und Einwohner aus den Jahren 1369 bis 1851*, wyd. R. Seeberg - Elverfeldt, Göttingen 1975 (=Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, H.35).

¹⁰ *Das älteste Wackenbuch des Revaler St. Johannis-Siechenhauses (1435-1507)*, wyd. P. Johansen, Reval 1925 (=Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv, nr 2); *Revaler Geleitsbuch-Bruchstücke (1365-1458)*, wyd. P. Johansen, Reval 1929 (=Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv, nr 4); *Libri de diversis articulis (1333-1374)*, wyd. P. Johansen, Reval 1935 (=Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv, nr 8); *Revaler Schifflisten 1425-1471 und 1479-1496*, wyd. R. Vogelsang, Köln-Weimar-Wien 1992 (=Quellen und Studien zur baltischen Geschichte t. XIII).

¹¹ G. von Hansen, *Katalog des Revaler Stadtarchivs*, Reval² 1926.

¹² Dla okresu do 1510 r. zachowało się ich 103. Por. przyp. 10.

¹³ *Revaler Regesten t. I: Beziehungen der Städte Deutschlands zu Reval in den Jahren 1500-1807*, Göttingen 1966 (=Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, H.22). W edycji Heckmanna to nry 155, 158, 169, 171.

¹⁴ *Revaler Regesten t. II: Beziehungen niederländischer und skandinavischer Städte zu Reval in den Jahren 1500-1795*, wyd. R. Seeberg - Elverfeldt, Göttingen 1969 (=Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, H.26).

stkie, również dotychczas nie znane, przekazy dotyczące Rewla powinny znaleźć się w kontynuacji pierwszej serii kodeksu. Niestety, jego wydawanie przerwano w 1910 r. i nic nie wskazuje na to, by w przewidywalnej przyszłości miały pojawić się kolejne tomy. W tej sytuacji niezrozumiałe jest celowe pominięcie tego okresu w omawianej pracy i zmarnowanie szansy choć częściowego wypełnienia tej bolesnej luki, tym bardziej że dla drugiej połowy XV w. dysponujemy o wiele mniejszą liczbą drukowanych źródeł do historii Rewla, w porównaniu z XIV i pierwszą połową XV w.

Niniejsza edycja ma bardzo różnorodny charakter ze względu na to, że jedynym elementem wspólnym dla wszystkich dokumentów i listów jest to, że ich odbiorcą było miasto Rewel. Znalazły się w niej m.in. potwierdzenia przywilejów i nadań udzielanych miastu przez królów duńskich, korespondencja z Zakonem Inflanckim i biskupami inflanckimi, miastami niemieckimi i inflanckimi, pisma kupców rewelskich i obcych do Rady Miejskiej, dotyczące spraw handlowych, długów i konfliktów. Najliczniejszą grupę (36) stanowią tzw. *Toversichtsbrieife*, czyli odpowiednik współczesnych akt stanu cywilnego, stwierdzające stopień pokrewieństwa i prawe pochodzenie osób występujących o spadek po swych zmarłych w Rewlu krewnych. Spadkodawcy znaleźli się w Rewlu albo w trakcie swych podróży handlowych, albo też osiedlili się tu na stałe. *Toversichtsbrieife* stanowią więc interesujący przyczynek do badań nad związkami gospodarczymi Rewla, a także nad ruchami ludnościowymi w średniowieczu. Listy te, z lat 1324-1509, stanowią dopełnienie wcześniejszych publikacji Seeberga-Elverfeldta, zawierających prawie wyłącznie *Toversichtsbrieife* z okresu po 1500 r. Pozostaje wyrazić opinię, że wydane przez Heckmanna nowe materiały źródłowe dobrze przysłużą się badaniom nad historią średniowiecznego Rewla.

Niestety, bardzo dużo zastrzeżeń budzi opracowanie tego materiału źródłowego, a zwłaszcza przypisy rzeczowe. Przede wszystkim niezrozumiała jest maniera opatrywania przypisami nazwisk osób, skądinąd nieznanych, w takiej formie, iż zmarły one po dacie wystawienia dokumentu (jeśli z treści wynika, że żyły w momencie jego spisania), lub że zmarły przed datą jego wystawienia (jeśli w tekście mówi się o nich jako zmarłych), bo średnio inteligentny czytelnik sam dojdzie do takiego wniosku na podstawie lektury, natomiast istotną informacją dla niego jest to, że dana osoba nie jest poza tym rejestrowana w innych źródłach. Zresztą w swych poprzednich edycjach Heckmann też stosował ten powszechnie przyjęty system, więc nie jest mu on obcy. Poza tym nawet i tu nie jest konsekwentny. Np. w nr 49 są przypisy: *Klaus Wrangel (1390)*, *Alexander Virkes (1390)*, czy *Johannes Dormann, Notar*, co wynika z samej treści dokumentu. Inny przypis brzmi: *Vicke Wrangel (1390-1407)* — nie są to lata życia, bo to właśnie Vicke był wystawcą tego dokumentu, więc w 1390 r. musiał być pełnoletni, zaś data 1407 nie została poprzedzona krzyżykiem, jak w przypadku innych przypisów, że „zmarł po” lub „zmarł przed”. Być może chodzi o czas występowania w źródłach, ale nie podano żadnego odsyłacza, więc czytelnik skazany jest na domysły lub samodzielne poszukiwania źródłowe. Jest to zresztą zarzut generalny: w żadnym z przypisów w tym wydawnictwie nie podano jakichkolwiek odsyłaczy do innych publikacji źródłowych. W przypisach do dokumentu nr 49 jest więcej błędów: np. *susteren in sunte Wenczlaus kerke, to Reuell* Heckmann identyfikuje automatycznie z klasztorem św. Wacława w Rewlu. Tymczasem nie było tam nigdy ani klasztoru, ani kościoła p.w. św. Wacława. Istniał tylko klasztor cysterek p.w. św. Michała i właś-

nie o nim jest tu mowa. Jest to chyba pierwszy przekaz, gdzie pada takie wezwanie klasztoru — być może dlatego, że wystawca był wasalem haryjsko-wirońskim i może tak nazywano ten klasztor w środowisku szlachty; natomiast w źródłach miejskich, konsekwentnie, od roku 1249, występuje on jako klasztor św. Michała, o ile w ogóle przytacza się jego wezwanie¹⁵. W innym przypisie do tego dokumentu identyfikuje *Wladislaiensis diocesis z Bromberg in Posen (sic!)*. Chodzi tu oczywiście o diecezję wrocławską (niem. Leslau), a nie o Bydgoszcz, która poza wszystkim leżała na Kujawach, a nie w Poznaniu (?). Owszem, po rozbiorach weszła w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego, ale omawiany dokument pochodzi przecież z końca XIV w. Konsekwencją takiej identyfikacji diecezji wrocławskiej stało się także umieszczenie Bydgoszczy (Bromberg) w indeksie nazw miejscowych.

Niestaranność w identyfikacji nazw miejscowych najwyraźniej spowodowana była często brakiem dokładnej lektury tekstu źródła. I tak np. w dokumencie nr 94 (1412 r.) mowa jest o zapisie Johanna von Lechtes na rzecz *Heligen Crucze tor Pernowe*, który wydawca utożsamia z kościołem św. Krzyża w Parnawie. Tymczasem nie było tam nigdy kościoła o takim wezwaniu, lecz w kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja w kaplicy p.w. św. Krzyża znajdował się olbrzymi drewniany krucyfiks, otaczany powszechną czcią, być może nawet cel pielgrzymek¹⁶. Zresztą dalsza część zdania, iż pieniądze mają być przeznaczone na *eyne ewyghē bernde lapme vor demesulven crucze*, dotyczy właśnie tego krucyfiksu. Uwadze wydawcy umknęło więc, że krzyż ten był obiektem kultu nie tylko okolicznej ludności, ale znany był również w kręgu wasali haryjsko-wirońskich już na początku XV w.

Podobnie wygląda sprawa identyfikacji miejscowości *Ratzeborch* z dokumentu nr 156 (1500 r.) — listu rady miejskiej fińskiego Åbo, potwierdzającego prawa spadkowe trzech siostr do spuścizny po ich zmarłej w Rewlu siostrze. Heckmann identyfikuje go z Ratzeburgiem w pobliżu Lubeki, sugerując się jedynie podobnym brzmieniem nazw, ale wczytanie się w tekst dowodzi, że to niemożliwe — rodzice czterech kobiet żyli i zmarli w Finlandii, trudno więc przypuszczać, że trzy z nich wyszły za mąż w niemieckim Ratzeburgu, a gdyby nawet tak było, to dlaczego dla potwierdzenia swych praw nie udały się do Lubeki, ale osobiście decydowały się na zamorską podróż do Åbo? W takich wypadkach spadkobiercy, zwłaszcza kobiety, wyznaczały pełnomocnika. Ten *Ratzeborch* to zapewne fiński Raseborg, położony na południowym wybrzeżu Nylandii nad Zatoką Fińską, w odległości około 80 km od Åbo.

Dokładna analiza poprawności identyfikacji osób, co teoretycznie jest w dużym stopniu możliwe odnośnie do mieszczan rewelskich, przekracza zakres recenzji, dlatego ograniczymy się tylko do trzech dokumentów, gdzie na pierwszy rzut oka budzą się podejrzenia co do trafności danych przytoczonych w przypisach.

¹⁵ Na temat obu wezwań klasztoru i legend związanych z jego powstaniem, por. T. S c h m i d, *Erik Plovpenning, St. Wenzel und das Nonnenkloster zu Reval*, „Beiträge zur Kunde Estlands” t. XXI, z. 2-3, 1938, s. 123-146.

¹⁶ *Dyr war eyn swart holten kruecz in eyner capellen dar dy luede ym lande grothen toflucht und swykinge hadden, dy dann quemen, brachten mogelich offer myth sick an gelde was, dat gehorde der kercken* — tak pisał o tym krzyżu burmistrz Parnawy jeszcze w połowie XVI w. — cyt. za: H. L a a k m a n n, *Das mittelalterliche Kirchenwesen Neu-Pernaus* [w:] *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft*, 1922, s. 132; por. też H. L a a k m a n n, *Geschichte der Stadt Pernau in der Deutsch-Ordenszeit (bis 1558)*, Marburg/Lahn 1956 (=Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas t. XXIII), s. 56.

Niedatowany dokument nr 172 został włączony do publikacji i opatrzony datą 1442/1458-1517, bo w taki sposób wydawca ustalił daty sprawowania urzędu rajcy i burmistrza przez Marquarda Bretholta II. Tymczasem już prosty rachunek dowodzi, że jedna osoba nie mogła przez ponad 70 lat działać w radzie miejskiej, zwłaszcza że zgodnie z prawem lubeckim członkiem jej można było zostać dopiero po osiągnięciu 40 roku życia, czyli w chwili śmierci rajca ów liczyłby sobie około 120 lat! Heckmann przeoczył, że już B u n g e z tej właśnie przyczyny doszedł do wniosku, że musiało być dwóch rajców o tym samym nazwisku, z których Marquard Bretholt II występuje w źródłach jako rajca i burmistrz w latach 1442-1473, a Marquard Bretholt III — w latach 1499-1524, zostawiając otwarty problem, który z nich urzędował w roku 1482¹⁷.

Przy podanych przez Heckmanna datach śmierci osób występujących jako świadkowie w dokumencie nr 81, datowanym na „po 25 stycznia 1408” (jest to spis majątku spadkowego po zmarłym w tym dniu Ludwiku van der Heyde, więc można sądzić, że sporządzono go wkrótce po jego zgonie), nieufność budzi informacja, że jeden z nich — Bernd van der Molen zmarł po 15 kwietnia 1451. Występuje on bowiem w źródłach już w 1392 r. jako osoba zdolna do wykonywania czynności prawnych¹⁸, o czym w przypisie nie ma w ogóle wzmianki. Data 15 kwietnia 1451 wzięła się stąd, że automatycznie przepisano z indeksu do wydanej trzeciej księgi miejskiej Rewla datę ostatniego wpisu, w którym pojawia się nazwisko Bernda van der Molen¹⁹. Tymczasem jest w nim mowa o ogrodzie, który uprzednio (*tovoren*) należał do Bernda, a który dał on (zapewne w testamencie) dominikanom rewelskim. Oznacza to, że zmarł on z całą pewnością przed rokiem 1451, zapewne między 1438 r., gdy dokonuje rozporządzenia swym majątkiem²⁰, a 1448 r., kiedy pojawia się w źródłach jego syn²¹. Nawet jeśli zmarł wkrótce po 1438 r., znaczy to że i tak dożył wieku sędziwego. Kolejny świadek z dokumentu nr 81 — Hans van der Smede — zmarł według Heckmanna po 22 kwietnia 1429. Tymczasem we wpisie w księdze miejskiej pod tą datą²² mowa o nim jako o *saliger*, czyli zmarłym. Po raz kolejny bez zastanowienia przepisano na podstawie indeksu datę ostatniej wzmianki źródłowej o nim, nie sprawdzając jej treści. Hans van der Smede żył jeszcze w 1413 r.²³, czyli zmarł między 1413 a 1429 r. O kolejnym świadku, Johannie Palmedach, podano, że był rajcą i zmarł po 1433 r. Bunge rejestruje go jako rajcę w latach 1414-1433²⁴ i stąd zapewne *terminus post quem* jego zgonu ustalony przez Heckmanna. Tymczasem Johann Palmedach żył jeszcze w 1437 r., dokonuje wtedy czynności prawnych²⁵. Być może nie żył już w 1444 r., gdy wzmiankowano tylko ogród należący kiedyś do niego²⁶. Następny świadek — Arnd van dem Rade — pojawia się w przypisie jako Arnd van dem Rade, podczas gdy we wszystkich

¹⁷ F. G. B u n g e, *Die Revaler Ratslinie nebst Geschichte der Ratesverfassung und einem Anhang über Riga und Dorpat*, Reval 1874, s. 40-41, 84.

¹⁸ *Das drittälteste Erbebuch* (jak w przyp. 4), nr 266, 286.

¹⁹ Tamże, nr 1285.

²⁰ Tamże, nr 1161, 1162, 1163.

²¹ Tamże, nr 1261.

²² Tamże, nr 974.

²³ Tamże, nr 701.

²⁴ F. G. B u n g e, *Revaler Ratslinie*, s. 120.

²⁵ *Das drittälteste Erbebuch*, nr 1153 z 19 lipca 1437.

²⁶ Tamże, nr 1221.

indeksach do wydawnictw źródłowych Rewla jego nazwisko podane jest w formie *Arnd van dem Rode*. Edytor nie wspomina przy tym, że występuje on w źródłach od 1400 r.²⁷

Jednym z najciekawszych dokumentów zbioru jest testament mieszczanina rewelskiego Rothera Dunevara z 1341 r. (nr 20), jedyny testament zamieszczony w tej edycji, o ponad ćwierć wieku starszy od opublikowanego w formie regestu, uznawanego dotychczas za najstarszy testament rewelski z 1369 r.²⁸ Niestety, również w nim popełniono bardzo dużo błędów w identyfikacji osób i miejsc, a szkoda, bo właśnie ten dokument pozwala sprostować niektóre wcześniejsze błędne ustalenia dotyczące większości wymienionych w nim osób.

Spadkodawcy — Rotherowi Dunevarowi I (określanemu przez Heckmanna jako „starszy”) przydano stanowisko rajcy i daty „przed 1336 — przed 13 kwietnia 1347”. *Terminus ante quem* — 1336 — jako data urodzin, nie jest specjalnie odkrywczy. Jeśli Rother Dunevar sporządza w 1341 r. testament, to znaczy, że był pełnoletni, więc ma na pewno więcej niż 5 lat. Nie był on też nigdy rajcą, gdyż w zachowanych spisach członków Rady Rewla z lat 1333-1335 i 1340-1347²⁹ jego nazwisko nie pojawia się. Co prawda we wpisach księgi miejskiej przydaje mu się czasami przydomek *her*³⁰, ale jak już zauważył Bunge, nie jest to wystarczającą przesłanką do uznania kogoś za rajcę, gdyż określenie to używane było niekonsekwentnie, nawet nazwiska prawdziwych rajców pojawiały się w źródłach czasem bez niego, stosowano je również do osób duchownych i szlachty, zaś w przypadku Rothera Dunevara I decydującego argumentu przeciwko pełnieniu przezeń urzędu rajcowskiego dostarczają przywołane powyżej spisy. Ustaloną przez wydawcę datę śmierci testatora można również zweryfikować. W 1342 r. pojawiają się w księdze miejskiej *provisores Frederici Dunevar*³¹ i porównanie ich nazwisk z nazwiskami prowizorów wyznaczonych przez Rothera Dunevara I w jego testamencie pokazuje, że były to te same osoby. Wynika stąd, że Rother i Fryderyk Dunevar I to jedna postać i pozwala jednocześnie sprostować pomyłkę wydawcy najstarszej księgi miejskiej Rewla, który w indeksie do niej rozłącza osoby Rothera i Fryderyka Dunevara I, jak również jego syna, Rothera-Fryderyka II. Rother Dunevar I nie żył więc już w 1342 r., a swój testament spisał prawdopodobnie na łożu śmierci. Zapewne jeszcze przed spisaniem testamentu dokonał formalnego „wydzielenia” swojego syna — Rothera-Fryderyka Dunevara II, ponieważ przed Radą Miejską dokonano takiej czynności prawnej, a Rother-Fryderyk II nie został uwzględniony w zapisach testamentu, występując w nim jedynie w charakterze jednego z prowizorów³².

²⁷ Tamże, nr 471 (1400), nr 554 (1406), nr 686 (1413); został przyjęty do prawa miejskiego w 1414 r.: *Das Revaler Bürgerbuch* (jak w przyp. 7), s. 4.

²⁸ *Revaler Regesten* t. III (jak w przyp. 9), nr 1.

²⁹ F. G. B u n g e, *Revaler Ratslinie*, s. 4-9.

³⁰ *Das älteste Wittschopbuch* (jak w przyp. 4), nr 437, 438, 442 (1336 r.) — tylko *Rother Dunevar*, natomiast nr 488 (1341 r.) — jako *her Rother Dunevar*.

³¹ Tamże, nr 542.

³² Tamże, nr 509 (1341 r.). Jest to jedyny zapis, poza testamentem, w którym obaj Dunevarowie zostali opatrzeni przydomkami odpowiednio *senior* i *iunior*, ponieważ ten jedyny raz występowali wspólnie przed Radą Miejską w charakterze stron i było to konieczne ze względu na te same imiona ojca i syna, aby umożliwić rozróżnienie ich. Po śmierci ojca Rother-Fryderyk Dunevar II nigdy już nie bywa nazywany *iunior* — por. tamże nr 542 (1342 r.), nr 575 (1343 r.), nr 640 (1345 r.), nr 780 (1350 r.).

Brat testatora — Ludolf Dunevar — również mylnie został uznany przez wydawcę za rajcę i opatrzony datami „przed 1313 — przed 15 kwietnia 1359”. Pomijając fakt, że prawo lubeckie zakazywało jednoczesnego zasiadania w radzie miejskiej braci, czy ojca i syna, co wyklucza możliwość jednoczesnego sprawowania tego urzędu przez Ludolfa i Rothera-Fryderyka Dunevara I, czego Heckmann nie zauważa, to nazwisko Ludolfa Dunevara nie pojawia się w spisach rajców rewelskich z pierwszej połowy XIV w.³³ W najstarszej księdze miejskiej Rewla Ludolf Dunevar I pojawia się rzeczywiście już w 1313 r.³⁴, ale w latach 1336-1337 jego miejsce zajmuje *relicta quondam Ludolphi Dunevar*³⁵, czyli zmarł on przed tą datą, natomiast Ludolf Dunevar II, występujący w księdze miejskiej w latach 1341-1357, to zupełnie inna osoba³⁶. Dyskusyjne pozostaje, który z nich był bratem spadkodawcy, wydaje się jednak, że należy za niego uznać Ludolfa Dunevara I, ponieważ Rother-Fryderyk Dunevar I dokonał legatów na rzecz spadkobierców swego brata, co sugeruje, że Ludolf nie żył już wtedy. Natomiast Ludolf Dunevar II był bratem Johanna Dunevara, rajcy rewelskiego w latach 1343-1368³⁷, zmarłego między 1372 a 1374 r.³⁸ O sprawowaniu przez Johanna urzędu rajcy nie wspomina tym razem wydawca, opatrując jego nazwisko datami „przed 1314 — po 1341”. Po raz kolejny połączył w jedno dwie różne osoby. W źródłach Johann Dunevar I występuje w latach 1313-1320, czasami razem z Ludolfem Dunevarem³⁹ czyli Ludolfem Dunevarem I, przypuszczalnie swoim bratem. W 1341 r. jakiś Johann Dunevar pojawia się po raz kolejny, razem ze swym bratem — Ludolfem Dunevarem II⁴⁰. Jest to jednak inna osoba, gdyż po pierwsze dwudziestoletnia przerwa w występowaniu w źródłach wydaje się zbyt duża, po drugie bratem Johanna II jest na pewno Ludolf II; skoro Ludolf I zmarł przed 1336 r., a więc zapewne Johann, z którym pojawiał się wspólnie Ludolf I nie jest identyczny z Johannem pojawiającym się po 1341 r. Poza tym Johann Dunevar II musiał urodzić się najpóźniej około 1300 r. i mało prawdopodobne jest, by mógł stawać już przed Radą Miejską w 1313 r. jako osoba pełnoletnia, a z drugiej strony nie mógł urodzić się dużo wcześniej, skoro dożył co najmniej 1372 r., co w każdym przypadku świadczy o osiągnięciu bardzo zaawansowanego jak na owe czasy wieku. Pewnym usprawiedliwieniem dla Heckmanna mogłoby być to, że również Bunge dokonał pośrednio identyfikacji obu Johannów, podając rok 1320 jako datę przyjęcia rajcy do prawa miejskiego⁴¹, inna sprawa, iż edytor nie skorzystał w tym wypadku z tego opracowania, skoro pominął fakt wykonywania obowiązków rajcy przez Johanna Dunevara II.

³³ F. G. Bunge, *Revaler Ratslinie*, s. 4-9.

³⁴ *Das älteste Wittschopbuch*, nr 37 (1313).

³⁵ Tamże, nr 414, 452.

³⁶ Tamże, nr 507, 687, 826, 999 (1357 r.), nr 1032 (15 kwietnia 1359 — mowa tu o *omnium heredum eorum*), czyli Ludolf Dunevar II zmarł między 1357 a 1359 r.

³⁷ F. G. Bunge, *Revaler Ratslinie*, s. 92.

³⁸ *Das zweitälteste Erbebuch* (jak w przyp. 4), nr 432 (16 kwietnia 1372) — Johann Dunevar staje jeszcze przed Radą, natomiast nr 480 (17 lutego 1374) mówi się o *provisores domini Johannis Dunevar*.

³⁹ *Das älteste Wittschopbuch*, nr 37, 61,

⁴⁰ Tamże, nr 507.

⁴¹ F. G. Bunge, *Revaler Ratslinie*, s. 92.

Heckmann chyba niesłusznie łączy też Volquina Dunevara, występującego tylko w jednej wzmiance w księdze miejskiej z 1313 r.⁴², z Volquinem Dunevarem, ojcem kapłana Bernharda z kościoła św. Mikołaja w Rewlu i dominikanina Volquina, adresatami legatów w testamencie Rothera-Fryderyka Dunevara I, z Volquinem Dunevarem żyjącym jeszcze w 1347 r.⁴³ Ponad trzydziestoletnia przerwa w występowaniu w źródłach sugeruje, że chodzi już o drugą generację rodziny Dunevar. Nie doczekał się własnego przypisu Wynand Dunevar, brat tegoż Volquina, również obdarowany przez testatora, a być może identyczny ze znanym ze źródeł miejskich Vicko Dynevarem⁴⁴. Sporo zamieszania spowodowało umieszczenie w złym miejscu przypisu odnoszącego się do dominikanina Volquina Dunevara — nie wtedy, gdy jego imię pojawia się w testamencie po raz pierwszy (*filioque suo* [Volquina Dunevara — M.G.] *fratri Volquino ordinis fratrum predicatorum*), lecz dalej: *Wynando predicti Volquini Dyneuar fratri*. Tymczasem można sądzić, że słowo *frater* w tym miejscu oznacza nie zakonnika, lecz brata-krewnego, z czego wynika, że Wynand nie był bratem Volquina-dominikanina, tym bardziej że testator w poprzedniej części zdania dokonał zapisu na rzecz pozostałych dzieci Volquina Dunevara, czyli rodzeństwa Volquina-dominikanina (*relictis vero suis* [Volquina — M.G.] *pueris cuilibet*). Zatem pojawiający się w następnym zdaniu Wynand nie może być bratem dominikanina, lecz jego stryjem — bratem jego ojca, również Volquina. Powtarzanie się w kolejnych pokoleniach rodziny Dunevar imion rodowych: Ludolf, Johann, Volquin, Rother-Fryderyk komplikuje oczywiście identyfikację poszczególnych osób, ale właśnie z tego względu należy zachować dużą ostrożność przy przypisywaniu imion konkretnym osobom.

Hermann Stympel, którego siostrzenice również zostały obdarowane przez testatora, był nie tylko rajcą, lecz również kilkakrotnie burmistrzem Rewla w latach 1333-1343⁴⁵.

Daty i fakty podawane przez wydawcę przy nazwiskach wyznaczonych przez testatora prowizorów i wykonawców jego ostatniej woli również zawierają dużo błędów. I tak rajca Fryderyk de Hummer, opatrzony przez Heckmanna datami „1315 — przed 11 marca 1357”, sprawował ten urząd według Bungego na pewno w latach 1315 i 1325⁴⁶, w chwili spisania niniejszego testamentu rajcą nie był, gdyż określony jest w nim tylko jako *civis Reualiensis*, a zmarł prawdopodobnie długo przed 1357 r.⁴⁷ Ludwik Hamer był rajcą w latach 1337-1352, zmarł rzeczy-

⁴² *Das älteste Wittschopbuch*, nr 37.

⁴³ Tamże, nr 688.

⁴⁴ Tamże, nr 813, 815 (1351 r.).

⁴⁵ F. G. B u n g e, *Revaler Ratslinie*, s. 134.

⁴⁶ Tamże, s. 106.

⁴⁷ W 1342 r. Fryderyk de Hummer po raz ostatni staje przed Radą Miejską (*Das älteste Wittschopbuch*, nr 542), natomiast w 1348 r. (tamże, nr 729) pojawiają się bracia Fryderyk i Henryk de Hummer, którzy występują przed Radą w związku z zapisem testamentowym ich zmarłej matki. Być może byli to synowie byłego rajcy, który musiał już wtedy nie żyć, skoro nie ma mowy o jego zgodzie na czynności prawne dokonywane jednocześnie przez obu braci na rzecz ich siostry-zakonnicy, co oznacza, że ich ojciec już nie żył, w przeciwnym wypadku to jego zgoda, a nie braci była konieczna dla podejmowania jakichkolwiek decyzji w sprawie majątku córki. Przyjęta przez Heckmanna data 1357 r. jako *terminus ante quem* zgonu Fryderyka de Hummer pochodzi z wpisu nr 985, gdzie występuje *relicta Frederici de Hummer* — zapewne wdowa po tym Fryderyku de Hummer, bracie Henryka z wpisu nr 729, bo przecież ich matka nie żyła już w 1348 r.

wiecie przed 20 grudnia 1353, ale w źródłach pojawia się już w 1334 r.⁴⁸ Johannes Cracht, rajca rewelski, opatrzony datami 1319 — po 4 stycznia 1350 występuje jako członek Rady Miejskiej według Bungego w latach 1319-1343 i 1350 (?), tymczasem chyba już on dokonał połączenia dwóch różnych osób. Johann Cracht I występuje bowiem jako rajca w latach 1319-1334⁴⁹, natomiast w 1335 r. pojawia się *relicta Krach*⁵⁰. Wynika stąd, że Johann Cracht, działający jako rajca w latach 1341 i 1343⁵¹, to inna osoba, a zmarł on przypuszczalnie przed 1347 r.⁵², a z całą pewnością nie żył w roku następnym, bo wtedy przed Radą Miejską stała wdowa po nim⁵³. Data 4 stycznia 1350, którą Heckmann przytacza jako *terminus post quem* zgonu rajcy, pochodzi z wpisu w księdze miejskiej, w którym mowa jest o córce rajcy, a nie o nim⁵⁴. Ostatni z prowizorów, Hermann More, przy którego nazwisku umieszczono daty „1319 — przed 24 lutego 1356”, był według Bungego nie tylko rajcą od 1319, ale i burmistrzem Rewla w latach 1340-1351, zmarł zaś zapewne w tymże roku, bo więcej nie wybrano go do Rady⁵⁵, co i tak świadczy o osiągnięciu przezeń bardzo sędziwego wieku, o ile oczywiście Bunge nie dokonał połączenia dwóch osób w jedną, czego w tym wypadku nie da się jednoznacznie zweryfikować.

Heckmann nie ustrzegł się również przed błędami w identyfikacji pewnych obiektów w Rewlu. Kaplica św. Barbary mianowicie, której budowę dotuje Rother-Fryderyk w swym testamencie, nie była wolnostojącym budynkiem obok kościoła św. Mikołaja, lecz stanowiła jego integralną część, co jednoznacznie wynika z licznych zapisów na rzecz ołtarzy św. Barbary i św. Krzyża (*elenden cruce*) znajdujących się tamże⁵⁶.

Podsumowując, mimo starannego pod względem edytorskim umieszczenia spisu wszystkich publikowanych w pracy dokumentów (jednozdaniowe rejestry) (s. 11-18), indeksów nazw osobowych (s. 281-295) i rzeczowych (s. 297-311), bibliografii (s. 315-317), wydawnictwu temu przyznać można jedynie wartość i zasługę podania do druku nieznanych dotychczas źródeł, natomiast każdy użytkownik musi mieć świadomość, że nie może dać wiary jakimkolwiek ustaleniom wydawcy, odnośnie identyfikacji osób czy miejsc, co próbowano powyżej w sposób wyrywkowy pokazać, a co skazuje go na znużone, samodzielne poszukiwania, aby nie piętzyć kolejnych błędnych ustaleń.

⁴⁸ F. G. B u n g e, *Revaler Ratslinie*, s. 100.

⁴⁹ Tamże, s. 4; *Das älteste Wittschopbuch*, nr 145 (1319 r.), 296 (1328 r.) i 367 (1333? r.).

⁵⁰ Tamże, nr 399.

⁵¹ F. G. B u n g e, *Revaler Ratslinie*, s. 5-6.

⁵² *Das älteste Wittschopbuch*, nr 700 (1347 r.) — *pueri domini Johanni Crach*.

⁵³ Tamże, nr 710 (1348 r.) — *honesti domini relicta domini Johannis Crach*.

⁵⁴ Tamże, nr 773 (4 stycznia 1350) — *puella dicta Telseke domini Johannis Cracht filia*.

⁵⁵ Por. F. G. B u n g e, *Revaler Ratslinie*, s. 8, 115. Data 24 lutego 1356 pochodzi z wpisu nr 949 (*Das älteste Wittschopbuch*), gdzie mowa o nim jako *bone memorie*.

⁵⁶ Np. *Sente Barbaren capellen tu sente Nicolaus tu des hilghen cruces altare* — *Revaler Pergament Rentenbuch*, nr 1421; *in der capellen sente Barbare to sente Nicolaus tu sente Barbaren altare* — tamże, nr 1418.